

VALENTINA SOKOLOVSKA
Filozofski fakultet
Novi Sad

UDK 316.2:314.117
Originalana naučni rad
Primljen: 14.5.2011
Odobren: 21.8.2011

LINEARNI NASPRAM MULTIDIMENZIONALNOG KONCEPTA ASIMILACIJE¹

Sažetak: U radu se koncept asimilacije sagledava u kontekstu dva vodeća pristupa asimilaciji u sociološkoj teoriji: linearnog i multidimenzionalnog. U okviru prvog pristupa razmatraju se stavovi Čikaške sociološke škole i teorije rasnih i etničkih odnosa, dok se drugi oslanja na savremenije sociološke pristupe razvijane u drugoj polovini XX veka. Drugi deo rada bavi se operacionalizacijom teorijskih koncepta asimilacije na primeru Vojvodine, na osnovu relevantnih podataka demografskih statistika Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije, kao i rezultata empirijskih istraživanja realizovanih na Odseku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu.

Ključne reči: sociološke teorije, linearni koncept asimilacije, multidimenzionalni koncept asimilacije, Vojvodina

1. UVOD

Asimilacija predstavlja jednosmeran i dinamičan društveni proces, koji se odvija kako na individualnom tako i na grupnom nivou i koji u sebe uključuje direktan kontakt, promenu vrednosti, referentne grupe i promenu unutar ličnosti.

¹ Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživanja na naučnoistraživačkom projektu „Značaj participacije u društvenim mrežama za prilagođavanje evrointegracijskim procesima” (broj projekta 179037) koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

Neretko akulturacija i asimilacija nisu jasno razgraničeni pojmovi. U sociološkoj literaturi se često ističu sledeće karakteristike na osnovu kojih se proces asimilacije razlikuje od akulturacije: dok akulturacija izričito ne zahteva prihvatanje manjinskih grupa od strane dominantne, za proces asimilacije je to obavezujući faktor (Park i Burgess, 1924; Hirsch, 1942; Spiro, 1955; Broom, Kitsusea, 1955); asimilaciju mnogi s pravom vide kao kontinuiran proces, koji može da varira u stepenu (Simons, 1901; Park i Burgess, 1924; Hirsch, 1942), a ne kao etapu ili rezultat akulturacije. Na pitanje da li je asimilacija individualni ili grupni proces, Teske i Nelson (1974) odgovaraju da se o asimilaciji može govoriti kao o individualnom fenomenu. Postoji i asimilacija na grupnom nivou, ali tada se ona odvija u okvirima „kolektivne slučajnosti”. Imperativ za grupnu asimilaciju, ali ne i neophodan uslov za njenu pojavu, je izolacija kulturne grupe. Kod kulturnih grupa koje su „kontinuirano pojačane” nije moguća asimilacija na grupnom nivou.

Što se smera i dominacije asimilacije tiče, mnogi autori zastupaju stanovište da je asimilacija isključivo jednosmeran proces. Simons (Simons, 1901) smatra da je asimilacija jednosmerna, iako zahteva promene i u grupi koja asimiluje i u onoj koja se asimiluje. Slično stanovište o jednosmernom karakteru asimilacije zastupaju i učesnici na poznatom seminaru Istraživačkog veća društvenih nauka o akulturaciji (Siegel et al. 1953: 988), Park i Bardžes (Park, Burgess, 1924: 735) i mnogi drugi. Asimilacija je jednosmerna i kada se odvija na grupnom nivou. »Drugim rečima, jedna grupa se asimilira, a druga prihvata ili odbacuje« (Teske, Nelson, 1974: 364).

Teske i Nelson dalje izvode najznačajnije sličnosti i razlike u karakteristikama akulturacije i asimilacije. Oni zaključuju da:

»asimilacija nije, kao što su neki predlagali ili implicirali, faza ili krajnji produkt akulturacije; ona pre predstavlja zaseban ili odvojen proces. Time se, naravno, ne poriče zavisnost asimilacije od akulturacije, kao što se vidi iz potrebnog usvajanja vrednosti spoljne grupe. S druge strane, s obzirom na dva neophodna uslova: promenu referentne grupe i prihvatanje od strane spoljne grupe, možemo spremno da pokažemo da asimilacija nije na neki n-ti stepen zavisna od akulturacije, niti da asimilacija nužno sledi nakon iskustva neke prolazne faze akulturacije. Očigledno je, na primer, da postoje pojedinci i grupe koji mogu da budu visoko akulturisani u okvirima neke date spoljne grupe sa kojom oni, štaviše, mogu snažno da se identifikuju i da streme asimilaciji. Međutim, ako ih spoljna grupa ne prihvati, asimilacija nije počela.« (Teske, Nelson, 1974: 364)

Asimilacija je složen i višedimenzionalan proces i različito se odražava na pojedince drugačijeg klasnog, nacionalnog ili profesionalnog porekla, bračnog statusa, starosti itd. Na asimilaciju uveliko utiče i način doseljavanja u novo društvo (organizovano ili stihijno, dobrovoljno ili prisilno, da li je raz-

log preseljenja ekonomski ili neki drugi). Svi ovi činioci određuju vrstu i stepen asimilacije u vladajuće društvo. S druge strane, asimilacija nije linearni i neizbežni proces međuetničkih dodira, već samo njihov mogući ishod. Asimilacija može biti zaustavljena, usporena ili obnovljena. Takođe se može javiti samo u pojedinim elementima etničkog identiteta, dok se ostali zadržavaju.

Na složenost asimilacionog procesa ukazuje se i u tekstu *Asimilacija i njeni pravci: između retorike i stvarnosti*:

»Asimilacija gleda u budućnost, a ne u prošlost; svoju alhemiju uglavnom primenjuje u okviru omladine i podatne sledeće generacije, ali najviše površinski na one već formirane odrasle ljude koji su doneli dvostruki referentni okvir. Asimilacija obuhvata zavođenje, a ne samo prisilu; otkrivanje a ne samo gubitak i sumrak; duboke konflikte lojalnosti i neku vrstu egzistencijalne uzbune, a ne samo saobražavanje grupnom pritisku i kretanje linijom manjeg otpora. Ona se takođe odnosi na kreativna mešanja i neobične hibride, a ne samo na predaju pod uslovima dominantnog jezgra.

Procesi asimilacije uključuju inventivnost ljudske delatnosti koju je iznedrila potreba i čista težina okolnosti, i dijalektičke ironije ljudske istorije, zalivene probojnim procesima promena, pri čemu protagonisti ne moraju biti svesniji nego što su ribe svesne vode ili što smo mi svesni vazduha koji udišemo – to više u svetu koji se naizgled menja brže od pojedinaca koji pokušavaju da mu se prilagode. U svakom slučaju, ni asimilator niti asimilovani nisu fiksne, statične kategorije, već trajno nezavršene kreacije sa dosadnim stepenom autonomije.« (Rumbaut, 1997: 953-954)

2. Sociološka teorija i koncept asimilacije

Istraživanja Čikaške sociološke škole spadaju među prve empirijske radove o asimilaciji i odnosila su se na probleme kontinuiteta i promene etničkih odnosa u američkim gradovima.² U okviru ove sociološke škole razvija se jedan od uticajnijih pravaca u istraživanju međuetničkih odnosa, koji naglasak stavlja na proces migracija etničkih grupa i njihovo prilagođavanje u novo društveno okruženje.

² Tokom 20-ih i 30-ih godina prošlog veka, američki gradovi (Čikago naročito) doživljavali su nagli rast usled migracija iz ostalih delova Amerike i iz drugih zemalja. Karakter tih migracija, koje su bile dobrovoljne, stvara drugačiji društveni kontekst od evropskoga, u okviru kojeg se rađa teorija asimilacije. Dobrovoljne migracije naroda podrazumevaju napuštanje političke lojalnosti u zemlji porekla i postepeno prihvatanje nove, dok su u Evropi teškoće nastale zbog prisilnog uključivanja manjinskih naroda unutar granica veće političke jedinice.

Sa Čikaškom sociološkom školom koncept asimilacije postaje ključni pojam američke sociologije. U okviru teorija rasnih i etničkih odnosa akulturacija je posmatrana kao posledica dodira različitih kultura i sastoji se iz tri etape: kontakta, akomodacije i asimilacije. Poslednji stepen asimilacije je amalgamizacija.³ Etnički sukobi, društvena dezintegracija i psihološki stres javljaju se u međustadijumima ove tri etape. Dok se ne asimilira, migrant zauzima poziciju »marginalnog čoveka«.

Teorija asimilacije ostala je dugo vremena vladajuća paradigma u istraživanjima rasnih i etničkih odnosa, sve do 60-ih godina prošlog veka. Tada je zamenjuje teorija kulturnog pluralizma i multikulturalizma.

Međutim, Ričard Alba 90-ih godina (Alba, 1999) govori u prilog opadanja etničkog identiteta, erozije etničkih institucija, slabljenja uloge etničke kulture, zatim smanjenja predrasuda, porasta mešovitenih brakova – što su sve pokazatelji društvene asimilacije. Ova tendencija potpomognuta je brzim i postojanim ekonomskim rastom, jačanjem tercijalnog sektora, kao i povećanjem socijalne mobilnosti pojedinaca.

2.1. Linearni koncept asimilacije

Jedan od vodećih pripadnika Čikaške sociološke škole i najistaknutiji predstavnik modela »useljenik-domaćin« (Haralambos, 2002) Robert E. Park svoju teoriju rasnih odnosa razvija u kontekstu urbane sociologije. Parka su prvenstveno zanimala pitanja grupne mobilnosti, socijalne distance, potom grupne predrasude i problemi marginalnih ljudi. On smatra da se nakon procesa migracija i osvajanja, kojima se uspostavljaju odnosi među različitim narodima, javlja mnogo složeniji proces koji uključuje *takmičenje, konflikt, adaptaciju i asimilaciju*.

Park i Bardžes smatraju (Park, Burgess, 1924) da su procesi prilagođavanja i asimilacije usmereni na sasvim drugačije društveno delovanje. Proces prilagođavanja podrazumeva organizovanje društvenih odnosa u cilju spreča-

³ Park i Bardžes smatraju (Park, Burgess, 1924) da asimilaciju treba razlikovati od amalgamizacije iako su ovi procesi tesno povezani. »Amalgamizacija je biološki proces, stapanje rasa međusobnim sklapanjem brakova i razmnožavanjem. Sa druge strane, asimilacija je ograničena na stapanje kultura... Akulturacija ili prenošenje kulturnih elemenata sa jedne društvene grupe na drugu neizbežno se dešava na većem području nego mešanje. Amalgamizacija, koja je ograničena na prenošenje rasnih karakteristike putem međusobnog sklapanja braka, prirodno promovise asimilaciju ili međusobnu oplodnju društvenog nasleda. Potomstvo iz `mešanog braka` od oba roditelja ne nasleduje samo biološke fizičke karakteristike i temperament, već u porodični život donosi stavove i sećanja i oca i majke. Tako amalgamizacija rasa obezbeđuje primarne socijalne kontakte koji najviše idu u korist asimilaciji.« (Park, Burgess, 1924: 737-738)

vanja ili smanjenja konflikta. Za razliku od toga, asimilacija predstavlja proces interpretacije i objedinjavanja u kome pojedinci i društvene grupe usvajaju sećanja, osećanja i stavove drugih i deljenjem svog iskustva i istorije bivaju uključeni u zajednički kulturni život. Iz ovih drugačijih društvenih uloga proističu i različite društvene promene koje se pri tom dešavaju. Prilagodavanje na novu društvenu situaciju može da se desi brzo, dok su promene izazvane asimilacijom suptilnije, umerenije i postepenije. Tokom prilagodavanja pojedinci ili društvene grupe najčešće su svesni okolnosti pod kojima se ovaj proces odigrava, dok je asimilacija više podsvesna, uz slabo shvatanje toka događaja koji izazivaju inkorporiranje. Asimilacija je konačni proizvod društvenih kontakata koji iniciraju interakciju. »Asimilacija se prirodno odvija brže tamo gde su kontakti primarni, tj. gde su najintimniji i najintenzivniji, kao što je to slučaj u krugu porodice i najbližih rođaka. Sekundarni kontakti olakšavaju asimilaciju, ali je uopšteno ne promovišu« (Park, Burgess, 1924: 736-737).

Kao rezultat prvih kontakata imigrantskih grupa u metropolama javlja se grupno takmičenje za cenjena dobra i vrednosti. Park smatra da takmičenje poprima univerzalni oblik društvene interakcije, mada se kao takvo često ne primećuje na nivou individualne svesti. Kada pojedinci toga postanu svesni, tada nastupa ciklus konflikta. Međugrupna takmičenja Park poistovećuje sa biološkim pojavama borbe jačih i slabijih za život. Dok je konkurencija pojam kojim se objašnjava borba u prirodi, konflikt objašnjava sukob koji se odvija između pojedinaca u duštvu. Konkurencija i sukob proizvode podelu naroda, a adaptacija i asimilacija međusobno privikavanje i povezivanje. Ustaljivanje etničkih odnosa i prihvatanje raspodele društvene moći i bogatstva utiče na privremeni prestanak konflikta.

Prevladavanje konflikta postiže se pomoću prilagodavanja, čime se rekonstruiše dotadašnja hijerarhija između dominantne i podređenih grupa putem pregovaranja. Adaptacija je, smatra Park, privremena faza prepuna latentnih konflikata. Iako proces adaptacije omogućava etničkim grupama skladnije društvene odnose, on ne isključuje takmičenje i sukobe, naročito ako postoji nezadovoljstvo raspodelom društvenih resursa. Međutim, adaptacija može da utiče i na dugoročnije rešavanje problema i to putem usvajanja jezika, ponašanja i navika većinskog naroda, tj. društva domaćina i na inkorporiranje pojedinaca i etničkih grupa u veće društvene skupine. »Zajednički jezik je nezamenljiv za najintimnije udruživanje članova grupe; njegovo odsustvo predstavlja nepremostivu prepreku za asimilaciju« (Park, Burgess, 1924: 737). Ovi autori naglašavaju da jezik preciznije odražava istorijska iskustva jednog naroda nego sama istorija.

Rezultat migracija i doseljavanja u novo društvo nije nužno asimilacija migranata pa, prema tome, i mogućnost sukoba ostaje otvorena. Ukoliko do asimilacije dođe, konflikti između etničkih grupa mogu da prestanu, jer je za Parka asimilacija proces zajedničkog sticanja sećanja, osećanja i stavova u kojem se dele zajednička istorija i iskustvo, što dovodi do zajedničkog kulturnog života.

Asimilacija je ovde predstavljena kao normativni ideal, te Park svoju pažnju usmerava na izvore animoziteta između etničkih grupa, obrasce grupnih predrasuda i društvenu distancu. Etničke predrasude nisu za njega toliko karakteristike pojedinaca, koliko su indikatori promena između etničkih grupa. Drugim rečima, etničke predrasude imaju univerzalni karakter »koji dostiže svoje puno sociološko značenje kada odnosi među etničkim grupama podležu dubokim društvenim promenama. Predrasuda prema etničkim grupama je naglašena kada podređena grupa počne da doživljava društvenu realnost kao nešto što može da se menja, i kada pokuša da promeni postojeći društveni poredak« (Malešević, 2004: 67). To može da poprimi oblik stvarnog napada na monopol nad materijalnim resursima, pozicijama moći koje poseduje dominantna grupa, ili pretnje i potencijalni napad na vrednosti, norme i stil života nadređene grupe. Društvena blizina ima direktan uticaj na etničke odnose: što je distanca manja, to je njihov međusobni uticaj veći. Ali tamo gde su razlike – kako između rasa tako i između njihovih kultura – veoma velike, procesi akulturacije, asimilacije i amalgamizacije (spajanja) ne odvijaju se istom lakoćom i brzinom. Uglavnom se problemi među narodima i javljaju tamo gde se ovi procesi odvijaju sporo i otežano. »Osnovna prepreka kulturne asimilacije rasa nisu njihove različite mentalne, već više njihove različite fizičke karakteristike« (Park, 1928: 890). Ako ni na koji drugi način, ekonomske veze neizbežno »mešaju« narode, te poprimaju karakter društvenih i kulturnih veza. Ukoliko migracija poprimi pravac ekonomskog ili političkog osvajanja, asimilacija je neizbežna posledica ovakvog migracionog oblika.

Park se suprotstavlja tezi po kojoj se nacionalna solidarnost zasniva na nacionalnoj homogenosti i »istovetnosti mišljenja« (Park, 1924: 757). Ako rasne razlike i nestanu, individualne opstaju intenzivirane obrazovanjem, ličnim takmičenjem i podelom rada. Priroda homogenosti nacije »pokazuje progresivno stapanje manjih, međusobno isključivih u veće i otvorenije društvene grupe« (Park, 1924: 757). Ona se ogleda u potpunom usvajanju jezika, tehnike i običaja. Osim što je prekinula izolaciju manjih grupa, homogenizacija je uticala na emancipaciju pojedinca pružajući mu mogućnost da razvije individualne sposobnosti, smatra Park (Park, 1924: 758). Njena uloga je da mobilize pojedinca, uklanja društveni tabu, dozvoljava ulazak u strane grupe i time olakšava društvene kontakte. Društvena solidarnost modernih država manje

zavisi od homogenosti populacije i istovetnosti mišljenja, a više od mešavine heterogenih elemenata.

Tomas i Znanjecki upozoravaju na često korišćenu - ali pogrešnu - pretpostavku kojom se može objašnjavati problem imigranata. Ono što možemo pretpostaviti pre nego što se upustimo u istraživanje jeste da se problem može objasniti terminima individualne asimilacije ili neasimilacije. Pošto imigranti više nisu članovi društva koje su napustili (iseljavanjem), već novog sa kojim su povezani ekonomskim vezama i uslovljeni društvenim prilikama, čini se da je jedina razvojna linija koja nam se nudi postepena, svesna zamena starih kulturnih vrednosti i stavova novim. Ova zamena može da teče sporije ili brže i uslovljena je različitim faktorima. Na jednom njenom polu možemo pronaći imigranta ili njegovog potomka koji se još uvek oseća pripadnikom društva iz kojeg je emigrirao, dok se na drugom kraju nalaze pojedinci koji su se potpuno identifikovali sa novim društvom. Ovakva slika života imigranata povlači za sobom mišljenje da je osnovni istraživački zadatak proučavati put koji imigranti prolaze u novom društvu.

Međutim, objektivno sociološko istraživanje pokazuje »da je problem individualne asimilacije trenutno potpuno sekundarna i nevažna stvar« (Thomas, Znaniecki, 1996: 107). Mnogo značajniji proces koji su Tomas i Znanjecki otkrili istražujući imigrante poljskog porekla u Americi jeste stvaranje novog poljsko-američkog društva. Ono pokazuje tendenciju ka grupnoj, a ne individualnoj asimilaciji. U njemu se individua ne oseća usamljeno među različitim kulturama, već je deo homogene grupe gde kontakt sa drugima u različitom stepenu utiče na sve njene članove.

Centralni problem proučavanja Tomasa i Znanjeckog je proces »stvaranja koherentne grupe od originalnih nekoherentnih elemenata« (Thomas, Znaniecki, 1996: 108). To je društveno neizbežan razvoj, jer imigranti donose sa sobom usvojene tradicionalne vrednosti i stavove, ali ne i društvenu organizaciju otadžbine iz koje su otišli. U novoj društvenoj sredini imigranti traže ljude iz svog starog, dobro poznatog, društvenog miljea i zajedno sa njima počinju spontano da stvaraju društvene institucije koje su ostavili za sobom. Nastajanje ovih rekonstruisanih institucija je relativno spor proces, koji ne nastaje iz potrebe da se ponovo izgradi stari sistem. Faktor vremena ovde igra odlučujuću ulogu pa se u novom društvenom okruženju originalne vrednosti i stavovi menjaju, što implicira sve slabiju i nejasnije definisanu potrebu za njima. Oformljene grupe imigranata odlikuje i manja koherentnost, jer se oko jezgra imigranata koji su došli ranije i već se uveliko navikli na novo društveno okruženje nalaze pojedinci koji su stigli tek nedavno, koji se još nisu adaptirali i koji su spremni da se odmah vrate u svoju domovinu. Ovu grupu

Valentina Sokolovska, Linearni naspram multidimenzionalnog koncepta asimilacije
ne odlikuje ni samodovoljnost, jer njeni članovi ne mogu da zadovolje svoje potrebe unutar grupe, bar ne onu najfundamentalniju: ekonomski opstanak.

Znanjecki objašnjava da nijedna kultura ne može da postoji bez manje ili više organizovane solidarnosti, pomoću koje njeni članovi saraduju u proizvodnji i očuvanju zajedničkih kulturnih vrednosti i obrazaca. Kada su ovi kolektiviteti ograničeni u veličini i društveno separatizovani drugim kolektivitetima, svaki od njih želi da istakne i ovekoveči različitost svoje kulture. Kulture, sa druge strane, nisu nepromenljive datosti. One se menjaju bilo inicijativom iznutra, bilo spolja.

Temelj društvene solidarnosti je zajednička nacionalna kultura i ona može biti snažan izvor društvenih konflikata. Sva moderna društva naginju ka širenju nacionalnih kultura. Znanjecki navodi dve vrste takvog širenja: kreativnu i popularnu ekspanziju. Kreativna ekspanzija se »manifestuje u svesnom stremljenju članova grupe ka obogaćivanju nacionalne kulture putem kreativnih aktivnosti«, a popularna »obuhvata namerne napore u prikupljanju novih članova« (Znanički, 1952: 114). Iako kreativna i popularna ekspanzija mogu naići na protivljenje mnogih društvenih grupa u jednom društvu, one ne moraju proizvesti sukobe između naroda. Znanjecki razlikuje četiri tipa agresivnog širenja koja dovode do sukoba: geografski, ekonomski, asimilacijski i ideološki.

Asimilativno širenje je nastavak popularne ekspanzije i ogleda se u širenju nacionalne kulture i solidarnosti među masama. Sastoji se od kulturne asimilacije i »uključivanja u narod onih ljudi koji po etničkim standardima ne treba da mu pripadaju« (Znanički, 1952: 126). Ono je, pre svega, namenjeno povećanju naroda, ali i prevladavanju separatizma. Asimilacija tako nosi sa sobom i gubljenje starog identiteta iseljenika, koji posledično može da izazove otpor i društveni sukob. Sukobi mogu da nastanu kada se nacije takmiče u asimilovanju naroda koji ne pripada nijednoj od njih. Međutim, pojedinci mogu da učestvuju u jednoj ali i drugoj kulturi, pa tako mogu da budu lojalni samo jednoj ili obema kulturama.

Nacionalna asimilacija ne znači samo širenje nacionalne kulture, »već i nametanje ekskluzivne nacionalne lojalnosti istima, što treba da ih spreči da ostanu lojalni narodu čijoj su kulturi originalno pripadali ili da razviju podeľjenu lojalnost – posebno u slučajevima kada su ta dva naroda u sukobu« (Znanički, 1952: 127).

Asimilativna ekspanzija koristi nekoliko metoda za postizanje svog cilja: obrazovanje (formalno i neformalno) – osnivanjem škola svih nivoa, prenoseći kulturu podređenim narodima, sprečavanjem da se osnuju škole u kojima bi stranci negovali svoju kulturu, ali i prisvajanjem ili ukidanjem škola koje su osnovale etničke manjine; ukidanje organizacija koje su osnovali

stranci; ometanje putem učestvovanja u očuvanju njihove originalne kulture, kao i umanjivanje prestiža te kulture propagandom i namerno uništavanje strane kulture.

Ovakvo asimilativno širenje, koje iza sebe ima potporu političke moći, uvek nailazi na otpor i predstavlja jedan od glavnih faktora u nastojanju manjinskih grupa za postizanjem političke nezavisnosti. Ukoliko se imigranti opiru asimilaciji, možemo zaključiti da oni žele ostati na neki način ujedinjeni sa svojim narodom, te namerno pokušavaju da održe svoju sopstvenu kulturu i solidarnost. Iako se asimilacija najbolje postiže javnim obrazovanjem, ono ne izaziva sukob sve dok imigrantske grupe imaju slobodu da osnivaju sopstvene škole za prenošenje svoje kulture narednim generacijama. Kada dođe do ukidanja takvih škola, javlja se sukob. Ponekad su takve grupe korišćene od strane društva iz kojeg potiču, kada je ono u sukobu sa narodom na čijoj su se teritoriji njeni imigranti naselili.

U teorijama rasnih i etničkih odnosa, koje su se razvijale u prvoj polovini XX veka, vladajuća paradigma je kocept asimilacije. Ona se ponovo aktualizuje 70-ih godina prošlog veka u radovima Herberta Gansa i njegovih kritičara.

Linearni koncept asimilacije, preuzet iz Čikaške škole, a predstavljen u teorijama rasnih odnosa, pretpostavlja nekoliko faza kroz koje prolaze manjinske grupe: kontakt, takmičenje, smeštaj i konačno asimilacija. Ovaj redosled je progresivan i nepovratan. Faza takmičenja ocenjena je kao inicijalna i nestabilna posledica kontakta. U njoj se grupe takmiče da steknu prednosti jedna u odnosu na drugu, a rezultat toga je stabilnija faza smeštaja u kojoj se formira društvena struktura tipično nejednakih odnosa između grupa.

2.2. Multidimenzionalni model asimilacije

Milton Gordon je poznat po multidimenzionalnom modelu u kojem razlikuje sedam dimenzija asimilacije: kulturnu, strukturnu, bračnu i identifikacionu dimenziju, zatim prijemčivost za stavove (ili odsustvo predrasuda) i prihvatljivost ponašanja (uz odsustvo diskriminacije) i građansku dimenziju (u kojoj su isključene vrednosti i konflikti). Gordon polazi od sledećih hipoteza: (1) u kontaktnoj situaciji većinske i manjinske grupe dolazi najpre do akulturacije ili asimilacije; (2) akulturacija može da se pojavi ako se ne desi nijedan tip asimilacije; i (3) kada se strukturna asimilacija odvija uporedo sa akulturacijom, ili nakon nje, neminovno slede i svi ostali oblici asimilacije.

Gordon shvata akulturaciju kao proces usvajanja kulturnih obrazaca većinskog naroda od strane manjinskih grupa. Ona je naizbežna i odigrava se na samom početku dodira. Razlikuje unutrašnje kulturne karakteristike koje

Valentina Sokolovska, Linearni naspram multidimenzionalnog koncepta asimilacije predstavljaju vitalne sastojke kulturnog nasleđa jedne grupe (kao što su, na primer, religija i muzika) od spoljašnjih, perifernih karakteristika koje su proizvodi grupnog prilagođavanja okruženju. On smatra da akulturacija ne bi trebalo da rezultira odricanjem grupe od sopstvenih unutrašnjih kulturnih karakteristika, već priznaje jedino mogućnost promene na marginama kulture. Akulturaciju, nadalje, ne moraju da prate i ostali oblici asimilacije. Ona može da traje neograničeno, smatra Gordon.

Nasuprot pojmu akulturacije stoji strukturalna asimilacija, koja neminovno povlači za sobom i sve ostale oblike asimilacije. To znači smanjenje predrasuda i diskriminacije, uobičajenu pojavu međusobnog sklapanja brakova i nestajanje etničkih identiteta.

Gordon smatra da teorija asimilacije mora biti smeštena u jedan širi teorijski kontekst kako bi se mogli objasniti odnosi između rasnih i etničkih grupa. Zbog toga Gordon teoriju asimilacije stavlja u odnos sa konceptima moći i konflikta, ali pored socioloških unosi i psihološke varijable kako bi ispitaio relevantne biološke procese ljudskih interakcija. Rezultat ovakvog sagledavanja je uočavanje »skupa varijabli čija ukupna varijacija predstavlja funkciju različitih kombinacija položaja njegovih komponenti« (Gordon, 1975: 89). Najkorisnija zavisna varijabla, smatra Gordon, sastoji se od četiri podvarijable: tip asimilacije, stepen potpune asimilacije, stepen konflikta i stepen pristupa društvenim nagradama. One se javljaju u visokom, umerenom i niskom stepenu i daju dva moguća položaja manjinskih grupa u društvu u datom trenutku. Društvena moć je predstavljena kao nezavisna varijabla.

Gordon zatim izdvaja sledeće relevantne nezavisne varijable: biosocijalni razvoj, varijable procesa interakcije i društvene varijable. »Varijable biosocijalnog razvoja odnose se na one koje upućuju na biološke organizme poput čoveka i oblikovanje bioloških organizama unutar razumskih granica od strane društvene sredine u procesu odrastanja. Varijable procesa interakcije odnose se na društveno-psihološke procese interakcije među odraslim jedinkama, a društvene varijable odnose se na kolektivne strukture i fenomene u vezi sa demografskim, ekološkim, institucionalnim, vrednosnim, kulturnim i stratifikacionim karakteristikama društva« (Gordon, 1975: 91).

Gordon smatra da osećanje nezadovoljstva može da preraste u konflikt iz tri razloga, od kojih dva služe za određivanje nivoa nezadovoljstva, a treći omogućava da saznamo da li će se to osećanje pretvoriti u konflikt. U prvi ubraja sistem vrednosti i ideologije pojedinaca, dok drugi čini sistem nagrađivanja. Između ovih faktora odvija se interakcija na bezbroj načina, jer vrednosti i ideologije mogu da utiču na sistem nagrađivanja. Tako pojedinac, navodi Gordon, sa niskim ekonomskim i statusnim položajem može da prihvati svoj status ili da veruje u šansu vertikalne društvene pokretljivosti. U

oba primera osećanje nezadovoljstva se održava na niskom nivou pomoću prihvatanja vladajuće ideologije, ali se u drugom osećanje nezadovoljstva minimalizuje zbog vidljivih slučajeva vertikalne pokretljivosti na gore.

Ukoliko vladajući sistem nagrađivanja nije opravdan od strane vrednosnih sistema određenih grupa, tada može da stupi na scenu treći faktor koji smanjuje otvoreni konflikt pomoću sistema vidljivih sankcija. One su zasnovane na sili ili moći u cilju potiskivanja revolta, fizičkih napada na sistem, demonstracija itd. Gordon ističe da »jasne sankcije značajno smanjuju nivo otvorenog nasilničkog konflikta između takmičarski ili potencijalno sukobljenih pojedinaca i grupa« (Gordon, 1975: 101).

Sam po sebi konflikt poseduje tendenciju ka eskaliranju. Grupe ga doživljavaju kao fizički ili psihološki napad na sopstvo. »Emocionalni bes izazvan ovim sindromom napada diktira neki protivnapad, koji druga strana zatim doživljava kao napad na *svoje* osećanje sopstva. Prva strana će zatim ponovo da napadne sa još većom žestinom. I tako se eskalacija konflikta nastavlja. Ako postoji želja da eskalirajući konflikt ne stigne do tačke uništenja jedne ili obe uključene strane, na scenu treba da stupi neki mehanizam ili mehanizmi za redukovanje konflikta« (Gordon, 1975: 102). Konflikt se može redukovati pomoću institucionalnih dogovora (npr. javnim osudama, pravilima podržanim od strane vlasti) i unutrašnjih kontrola od strane ličnosti ili povlačenjem odnosno potčinjavanjem jedne od strana.

Obespravljene i nezadovoljne etničke grupe mogu da, pomoću povoljne ideološke klime, deluju legitimnim parlamentarnim kanalima u cilju poboljšanja svog položaja i tada otvoreni konflikt može da se izbegne, smatra Gordon (1975). S druge strane, postoji i mogućnost eskalacije otvorene borbe za moć.

Treća grupa varijabli uključuje demografske pokazatelje: apsolutnu i relativnu veličinu većinskih i manjinskih grupa, komparativne pokazatelje prirodnog priraštaja, teritorijalne rasprostranjenosti etničkih grupa; vrednosni konsenzus između manjinskih i većinskih grupa, kao i područja gde on postoji; kulturne razlike koje su postojale na početku kontakata; prisutne ideologije o rasnim, religijskim i etničkim grupama kao odlike stepena egalitarnosti i humanizma, ali i poželjnog stepena i tipa asimilacije i pluralizma; varijable grupisane oko distribucije moći (kompetitivne, političke, rušilačke) između grupa;⁴ mogućnost pristupa društvenim nagradama, koja utiče na stepen ose-

⁴ »Mobilizacija resursa moći zavisi od doživljaja pretećih ograničenja kazni i primene jednake moći koja pomaže prilikom stvaranja onoga što bi moglo da se nazove 'polje vektora moći'. Frustracija i doživljaj potrebe obezbeđuju motivacionu moć za akciju ka željenim ciljevima, ali takva akcija, kao što sam istakao, takođe sadrži kognitivnu komponentu procene verovatnog stepena negativnih sankcija.« (Gordon, 1975: 103)

Valentina Sokolovska, Linearni naspram multidimenzionalnog koncepta asimilacije
ćanja nezadovoljstva grupe i na dinamiku društvene promene; politička pri-
roda društva u odnosu na demokratsko-totalitarnu skalu; ova varijabla je u
interakciji sa varijablom moći.

Kao što je već rečeno, Gordon u okviru varijable distribucije moći raz-
likuje kompetitivne, političke i rušilačke tipove, ali veoma važnim za odnose
između etničkih grupa smatra i sledeće: »da li moć grupe, bez obzira na njen
stepen, dolazi isključivo iz društva u kom se nalazi (da li iz njegove sopstve-
ne baze moći ili od internih saveznika), ili je njena moć argumentovana od
strane spoljnih saveznika suverenog društva-domaćina« (Gordon, 1975: 104).
Mnoge etničke grupe održavaju različite oblike veza sa svojom matičnom
zemljom. Ukoliko je ona moćnija npr. u vojnom pogledu ili između te dve
države postoje zajednički strateški interesi, ti odnosi mogu da ublaže ili eli-
minišu diskriminativne mere protiv dotične manjinske grupe, objašnjava
Gordon (Gordon, 1975). On razlikuje unutrašnju i spoljašnju moć etničke
manjine. Prva nastaje iz položaja same manjine unutar društva, a druga proi-
zilazi od strane druge države ili nekog međunarodnog tela.

Ideologije koje se odnose na etničke odnose mogu da se kreću duž di-
menzije jednakosti-nejednakosti ili egalitarnosti-neegalitarnosti. Druga grupa
ima tri podtipa koja su posebno značajna. »Prvi je asimilacionistička struktu-
ra u kojoj bi pretpostavljeni logički cilj bio konačna potpuna asimilacija po
osnovu različitih dimenzija koje su prethodno identifikovane u procesu asi-
milacije. Druge dve su u suštini pluralističke strukture i zahtevaju pažljivo
međusobno razlikovanje, pošto njihove razlike čine krucijalne tačke trenutne
kontroverze u mnogim pluralističkim sistemima u svetu, i njihova stvarna po-
sledična primena može lako da ima različite posledice na ishode odnosa me-
đu grupama« (Gordon, 1975: 105). Prvi tip Gordon naziva »liberalni plurali-
zam« koji karakteriše zabrana korišćenja etničkih kriterijuma u bilo koje dis-
kriminativne svrhe. Članovi etničkih grupa bi napredovali kao pojedinci, a
egalitarne norme treba da naglase priliku za pojedince. Drugi tip je »korpora-
tivni pluralizam« u kojem su rasne i etničke grupe formalno priznate, dok se
ekonomske i političke nagrade dodeljuju »na bazi brojčanih kvota koje opet
počivaju na relativnoj brojnoj snazi u populaciji ili na nekoj drugoj formuli
koja nastaje iz političkog procesa. Egalitarni naglasak počiva na jednakosti
uslova pre nego na jednakosti prilika i univerzalistički kriterijumi nagrađiva-
nja operišu samo u ograničenim sferama koje su same determinisane više plu-
ralistički« (Gordon, 1975: 106).

Koristeći dimenziju jednakosti i strukturalnu dimenziju Gordon razli-
kuje četiri tipa društva u odnosu na etničku orijentaciju: rasistički, asimilaci-
onistički, liberalno i korporativno pluralistički. U određenom društvenom pe-
riodu može da nastane kombinacija elemenata nekoliko tipova koji, dalje,

utiču na ishod odnosa između etničkih grupa koji će obeležiti sledeću fazu društvenog razvoja.

Gordonova konceptualna shema, zbog mogućnosti operacionalizacije hipoteza, pokazala se korisnom mnogim istraživačima etniciteta i duboko je uticala na istraživanje asimilacije i etničke promene.

Ričard Alba i Viktor Ni (Alba, Nee, 1997) upozoravaju na dvostruko ograničenje Gordonove teorije asimilacije. Prvo ograničenje oni vide u nejasnoći hipoteze kojom Gordon meri asimilaciju. »Iako je merenje asimilacije smešteno na individualni nivo, hipoteza je interpretirana kao da se doslovno odnosi na grupe – čitanje koje postaje očigledno kada prepoznamo da pretpostavljena veza između različitih dimenzija asimilacije ne mora nužno da bude održiva na individualnom nivou« (Alba, Nee, 1997: 830). Pojedinci mogu da podlegnu strukturalnoj asimilaciji, ali predrasude i diskriminacija mogu i dalje da ostanu na nivou grupe. Drugo ograničenje ovi autori vide u istraživanju samo dve etničke grupe na osnovu kojih Gordon donosi uopštene zaključke za celo američko društvo, koje je heterogenije.

No i pored navedenih nedostataka Gordonove teorije, ovi autori ističu i njene dobre strane, koje vide u artikulaciji ključnih dimenzija asimilacije sagledanih u okviru složenog koncepta. Jedna od njih je strukturalna asimilacija koja upozorava na zrelost procesa asimilacije i kao njena mera najčešće se koriste podaci o sklopljenim mešovitim brakovima. Sledeća je identifikaciona asimilacija koja zahteva izumiranje svakog oblika etničkog identiteta u korist ekskluzivno nacionalnog. Ova dimenzija asimilacije je veoma zahtevna jer implicira gubljenje porodičnih sećanja, ali i utopijska jer se suprotstavlja realnom stanju. Međutim, znanje koje pojedinci imaju o svojoj porodičnoj istoriji ne bi trebalo da se poistovećuje sa etničkim identitetom, koji ima praktične posledice.

Gordonova teorija je značajna i po razgraničavanju alternativnih konceptata procesa i ishoda u SAD: anglokonformizam, melting pot i kulturni pluralizam. Prvi odgovara »ekspres loncu«, tj. kampanji brze amerikanizacije za vreme i posle Drugog svetskog rata, u kojem se asimilacija izjednačava sa akulturacijom i gde se zanemaruje strukturalna asimilacija. Drugi model karakterističan je za period nakon Drugog svetskog rata i nudi idealističku sliku američkog društva koje nastaje iz mešavine bioloških i kulturnih osobina raznih naroda. Ovaj model je funkcionisao duž dimenzija kulturne i strukturalne asimilacije. Kulturna asimilacija je najpre pretpostavljala kulturu nastalu iz spajanja različitih kulturnih elemenata, a kasnije se preuzima Gordonova koncepcija prema kojoj je akulturacija najčešće jednosmerno prihvatanje angloameričkih obrazaca. Strukturalna asimilacija opravdavana je prognozom raširenog međusobnog sklapanja brakova.

Time što Gordon ne priznaje razliku između individualnog i grupnog nivoa etničke promene, on izostavlja istraživanje recipročnih efekata između grupnih procesa i pojedinačnog iskustva. Međutim, teorija asimilacije mora da uzme u obzir interakciju između individualnog i grupnog nivoa (ili nivoa zajednice) jer etnička zajednica može da utiče na sklonost ka asimilaciji njenih članova. Etnička zajednica, tj. kontekst grupe i zajednice mogu biti odlučujući faktor za asimilaciju pojedinaca. S druge strane, »ako su prilike za izražavanje etniciteta na nivou zajednice oskudne ili društveno neprikladne, namera održavanja etniciteta, pod pretpostavkom da postoji, može da bude sukobljena ili transformisana. Tada će želja za pronalaženjem etničkih oblika ponašanja i izražavanja verovatno uspeti da se ostvari tamo gde je izvorna snaga etniciteta prilično bogata mogućnostima« (Alba, Nee, 1997: 835). Kada se pojedinci asimiluju u velikom broju, a ne zamenjuje ih stalni dotok imigranata, snaga etničkog identiteta je ili smanjena u celini ili je sužena u određenim segmentima. Članstvo etničke grupe se smanjuje i konstatuje se da njeni članovi pripadaju ranim generacijama.

Alba i Ni primećuju da je Gordon prevideo promenu zanimanja i ekonomsku asimilaciju, kao važne oblike asimilacije. To su, po njihovom mišljenju, ključne dimenzije socioekonomske asimilacije »jer paritet životnih prilika sa domaćim stanovništvom predstavlja kritičan indikator opadanja etničkih granica iz razloga što je ulazak u profesionalni i ekonomski mejnstrim nesumnjivo mnogim etničkim grupama obezbedio motiv za društvenu (tj. u Gordonovom smislu strukturalnu) asimilaciju« (Alba, Nee, 1997: 835). Socioekonomska mobilnost povlači za sobom i druge oblike asimilacije jer rezultira kontaktom jednakih statusa.

Koncept socioekonomske asimilacije ima dve različite upotrebe. Široko upotrebljavana definicija izjednačava socioekonomsku asimilaciju sa održavanjem proseka ili izmeštanjem na društvenoj lestvici naviše, što se meri nivoom obrazovanja, vrstom zanimanja koje pojedinci obavljaju i visinom dohotka. U ovom prvom značenju, socioekonomska asimilacije je obično udružena sa društvenom mobilnošću, što dovodi do očekivanja da su asimilacija i socijalna mobilnost čvrsto povezani društveni procesi.

Drugo shvatanje socioekonomske asimilacije oslanja se na stanovište jednakosti tretmana, za razliku od prvog gde se preferira jednakost postizanja položaja. Ovde je reč o učestvovanju manjina u državnim institucijama zajedno sa većinskom grupom sličnog statusa.

Sledeći važan koncept u teoriji asimilacije je prostorna asimilacija nastala iz ekološke tradicije Čikaške sociološke škole. Uopšteno govoreći, u ovom konceptu se prostorna distribucija grupa posmatra kao odraz njihovog socijalnog kapitala i stepena asimilovanosti. Osnovna načela ekološke tradici-

je su da je rezidencijalna mobilnost proizvod akulturacije i socijalne pokretljivosti pojedinaca i ona je korak ka strukturalnoj asimilaciji. Članovi manjinskih grupa svoju profesionalnu mobilnost i ekonomsku asimilaciju nastoje da pokažu promenom mesta boravišta, što uslovljava disperziju i dezintegraciju manjinskih grupa. I ova vrsta asimilacije ima nekoliko interpretacija. Po jednom tumačenju, rezidencijalna distribucija manjine odgovara distribuciji većinske grupe, tj. manjinska grupa može da se nađe na istim lokacijama kao i većina. Ovaj pristup preferira nivo grupe. Drugo značenje analizira prostornu asimilaciju na individualnom nivou. Rezidencijalne prilike članova manjinske grupe iste su kao one koje imaju članovi većinske grupe sa sličnim resursima. Treće stanovište podržava etničku različitost. Govori o postojanju etničkih enklava sa specifičnim socijalnim strukturama smeštaja i kulturnim mišljenjem.

Pravolinijska asimilacija je shvatanje po kojem se ovaj proces predviđa u sledu generacijskih koraka. Svaka nova generacija u proseku predstavlja novu fazu prilagođavanja, korak dalje od izvornog etničkog identiteta i korak bliže potpunoj asimilaciji. Podržava se ideja da generacije predstavljaju pokretačku snagu etničke promene, a ne samo vremenski okvir u kojem se asimilacija odvija. »Svaka generacija se suočava sa različitom grupom problema u odnosu sa širim društvom i sa etničkim grupama i njihovo rešavanje donosi različite oblike prilagođavanja« (Alba, Nee, 1997: 832-833). Ovaj oblik asimilacije zastupao je Herbert Gans (1997), ali je, pod uticajem kritike da etnički identitet može da prođe kroz period revitalizacije, modifikovao svoje shvatanje. Zadržavajući jezgro originalnog koncepta, formuliše krivolinijsku teoriju etniciteta.

2.3. Koncept asimilacije naspram politike multikulturalizma

Ričard Alba smatra da razmatranje etničkog sastava interpersonalne mreže pojedinaca (tj. njenog stepena etničke homogenosti ili heterogenosti) može da nam pomogne prilikom osvetljavanja procesa kulturne promene. Ovaj autor pravi razliku između akulturacije (usvajanja većinske kulture) i društvene ili strukturalne asimilacije (usvajanja primarnih odnosa, uključujući i mešovite brakove). Razlika je, smatra on, neophodna jer akulturacija može da se javi i u odsustvu društvene asimilacije.

Ova nezavisnost dva procesa je asimetričnog karaktera, jer društvena asimilacija ne može da se odvija bez akulturacije i to iz dva razloga: prvo, da bi osoba uopšte došla u primarni odnos sa osobom drugačijeg etničkog porekla neophodan je određeni stepen akulturacije, i drugo, primarni odnosi između pripadnika različitih etničkih grupa dovode u kontakt i njihove stavove i vrednosti, pa se time gubi i oslanjanje na sopstvenu etničku supkulturu, što podstiče akulturaciju.

Akulturaciona je, dakle, »neophodan uzrok i moguća posledica društvene asimilacije« (Alba, 1978: 3). Veza između akulturacione i asimilacije ima značajne posledice na identifikaciju etničkih supkultura, jer samo u procesu asimilacije pojedinci mogu da pronađu pripadnike različitih etničkih supkultura. Ali postupak identifikovanja etničkih supkultura ukrštanjem stavova pojedinaca sa njihovim etničkim poreklom je ponekad problematičan. Alba smatra da takav postupak spaja asimilovane i neasimilovane pojedince u celinu i time slabi distinkciju između etničkih kategorija. »Kontrolisanje društvene asimilacije može da pomogne prilikom identifikacije supkulturnih razlika koje u sklopu dobijenih podataka mogu da se pripisuju etnicitetu i pomaže pri otkrivanju prisustva kulturne promene među članovima etničkih grupa« (Alba, 1978: 3). Asimilacija se može kontrolisati putem informacija o poreklu pojedinca i njegovog bračnog partnera. Ova vrsta podataka ukazuje na društvene veze izvan etničke grupe. Primarne veze supružnika iz mešovitih brakova su raznovrsnije od onih koje potiču iz etnički homogenih brakova. Baveći se ovim problemom Alba pronalazi da su i etničke granice kod prvih manje upadljive.

Po mišljenju Ričarda Albe, dva naučna diskursa koja se bave vezom društvenih promena i kontinuiranim migracijama i etničkom pokretljivošću su asimilacija i multikulturalizam. U prvom diskursu etničke manjine gube sve što ih čini različitim i postaju iste kao etnička većina. Većinska grupa nameće homogenost tamo gde je ranije postojala heterogenost.

»Da bismo inteligentno raspravljali o izgledima za asimilaciju takođe treba da prepoznamo da se do nje može doći uprkos namerama imigranata da joj se odupru. Asimilacija često može da se javi kao nenamerni kumulativni nusprodukt izbora koje su pojedinci načinili u potrazi za prilikama koje bi mogli da iskoriste za poboljšanje svojih društvenih situacija« (Alba, 1999: 8).

Koncept multikulturalizma je politika prepoznavanja »posebno jednakih vrednosti manjinskih kultura od strane većinske kulture« (Alba, 1999: 8). Ričard Alba daje nekoliko tumačenja ovog koncepta. Tako prema Čarlsu Tejloru (Alba, 1999), multikulturalizam je mnogo više od koncepta tolerancije, jer dozvoljava manjini da živi kako ona želi sve dotle dok se to ne suprotstavlja pravima drugih da žive kako žele. Ako ne u svim, bar u pojedinim okolnostima većina je voljna da usvoji mere koje dozvoljavaju opstanak manjinske kulture. Dejvid Holinger (Alba, 1999) u okviru politike priznavanja razlikuje kosmopolitizam i pluralizam. Dok kosmopolitizam ceni prednosti etničkog i kulturnog mešanja i insistira na dobrovoljnom mešanju kulturnih elemenata, pluralizam je više zaokupljen opstankom kultura i insistira na lojalnosti pojedinaca sopstvenoj kulturi.

Asimilacija je takođe opterećena normativnim aspektima koji se ogledaju u »iznimima«. Asimilacionizam se često opisuje kao zahtev za napuštanjem rodni kultura. »Ali asimilacionistička pozicija može biti, i nekad je i bila, pozitivnije formulisana: u obliku emancipacije od ograničenja koja nameće lojalnost grupi, etničkih očekivanja da pojedinac ostane parohijalan i veruje na način koji je konzistentan sa identitetom grupe« (Alba, 1999: 9).

Iako prihvata da normativni aspekt ne može da bude odstranjen iz društvenih nauka, Alba smatra da će sociologija biti moćnija ako svoje nalaze temelji na obestrašćenim i empirijskim nalazima. »Na taj način sociologija može da doprinese normativnom podtekstu dijaloga između asimilacije i multikulturalizma – identifikacijom empirijskih uslova pod kojima normativne tvrdnje mogu da se realizuju ili posledicama koje mogu da proisteknu iz njihove realizacije« (Alba, 1999: 9).

Alba formuliše tri idealna tipa promena etničkih granica koja su zasnovana na smanjivanju društvene distance: prelaženje, zamagljivanje i pomeranje granica. Ova tri procesa je teško precizno operacionalizovati. Prelaženje granica je proces koji odgovara asimilaciji na individualnom nivou, u kojem pojedinci prelaze iz jedne grupe u drugu, ali se stvarna granica ne menja. Međutim, ovo stanje ne može beskonačno da traje, »jer ako se prelazak granica dogodi u velikim razmerama i u određenom smeru, struktura se menja« (Alba, 1999: 18). Indikator zamagljivanja granica je porast stope mešovitih brakova. Društveni profil granice je manje distinktivan, to jest jasnoća razlikovanja je zamagljena. I poslednji proces, pomeranje granica, podrazumeva njihovo premeštanje, a time i pretvaranje autsajdera u insajdere.

Ovaj sociolog se pita da li smanjivanje društvene distance dovodi do prelaska granica, njihovog zamagljivanja ili do pomeranja. Prilike za individualnu asimilaciju su neujednačene, te prelazak u moćniju društvenu grupu zavisi od društvene klase, etničkog porekla, rase i geografske lokacije. Alba upozorava da masovni prelazak granica utiče na populacione projekcije, jer podrazumeva brojniju većinsku grupu od samih projekcija. Ukoliko se ne desi visok nivo imigracije koji revitalizuje etničke grupe, verovatnije je da će doći do zamagljivanja granica usled mešovitih brakova.

3. Operacionalizacija teorijskih stanovišta o asimilaciji na primeru Vojvodine

U Vojvodini se odigrava jedna karakteristična mešavina perioda adaptacije i asimilacije, onako kako ove faze akulturacije definišu Park i Bardžes. Ovako shvaćenu adaptaciju ocenjujemo na osnovu obima usvojenosti srpskog jezika kao nezamenljivog činioca pomoću kojeg može da se odvija i

Valentina Sokolovska, Linearni naspram multidimenzionalnog koncepta asimilacije najintimnije udruživanje članova jednog društva (tabela 1). Pozitivna sinhronijska vitalnost uočava se jedino u slučaju srpskog jezika, što za ostale jezike ne možemo reći (više o uticaju jezika na očuvanje etničkog identiteta vidi Sokolovska, 2008).

Tabela 1: *Sinhronijska vitalnost jezika na području Vojvodine (anketa 2002. godine)*⁵

jezik	broj stanovnika koji ga navodi kao maternji	nacionalna ili etnička pripadnost	broj stanovnika u AP Vojvodini	razlika između broja stanovnika (kolona 2 – kolona 4)	
srpski	1557020	Srbi	1321807	+235213	(117,8%)
mađarski	284205	Mađari	290207	-6002	(97,9%)
rumunski	29512	Rumuni	30419	-907	(97,0%)
slovački	55065	Slovaci	56637	-1572	(97,2%)
hrvatski	21053	Hrvati	56546	-35493	(37,2%)

U Vojvodini možemo pronaći i elemente asimilacije, onako kako ovaj proces definišu Park i Bardžes, jer se usled višedecenijskog zajedničkog života stvorio jedan opšteprihvaćeni korpus sećanja, osećanja i stavova na osnovu kojih stanovnici ovih prostora dele zajedničku istoriju i iskustvo, što dovodi i do zajedničkog kulturnog života.

Stvaranje »novog društva« koje nije ni tipično srpsko, kakvo pronalazimo u centralnoj Srbiji, ni tipično »društvo u malom« preneto iz zemlje matice neke od etničkih grupa, karakteristika je ove srpske pokrajine. Ovakva »nova društva« omogućavaju da se pojedinci ne osećaju usamljeno među različitim kulturama, već su deo homogene grupe, gde kontakt sa drugima u različitom stepenu utiče na sve njene članove. Ovo novo »vojvođansko društvo«, kako bi ga opisali Tomas i Znanjecki sastavljeno je od tradicionalnih vrednosti i stavova etničkih grupa na osnovu kojih se interpretiraju vrednosti srpske kulture i rekonstruisanih institucija. Specifična vojvođanska kultura sadrži određeni stepen organizovane solidarnosti pomoću koje njeni pripadnici saraduju u proizvodnji i očuvanju zajedničkih kulturnih vrednosti i obrazaca. Novija istraživanja multikulturalnosti Vojvodine podazuju da je njeni građani doživljavaju najpre kao region kojeg karakteriše civilizovanost i tolerantnost nastala usled višedecenijskog suživota različitih naroda i kultura (tabela 2).

⁵ Podaci iz tabele preuzeti iz knjige popisa *Stanovništvo*, 2003: 24-25.

Tabela 2: Šta vas najviše podseća na Vojvodinu⁶

	Frekvencije	Procenti
Višenacionalnost i kulturna različitost	379	30,3
Civilizovanost i tolerantnost	386	30,8
Poljoprivreda	400	31,9
Kolonizacija i doseljavanje	55	4,4
Nešto drugo	13	1,0
Ne zna	19	1,5
ukupno	1253	100,0

Na prostorima Vojvodine ne uočava se asimilativno širenje kao nastava popularne ekspanzije Srba, mereno kroz metode koje navode ovi sociolozi: ne sprečava se obrazovanje na maternjim jezicima manjinskih naroda, ne ukidaju se organizacije koje su oni osnovali i ne ometa se očuvanje njihovih etničkih kultura (vidi: Grlica, 2009).

Asimilativno širenje Srba u Vojvodini ima svoj specifični oblik. On se različito odražava na pojedince različitog klasnog i profesionalnog porekla, bračnog statusa, starosti čak i u okviru jedne etničke grupe.

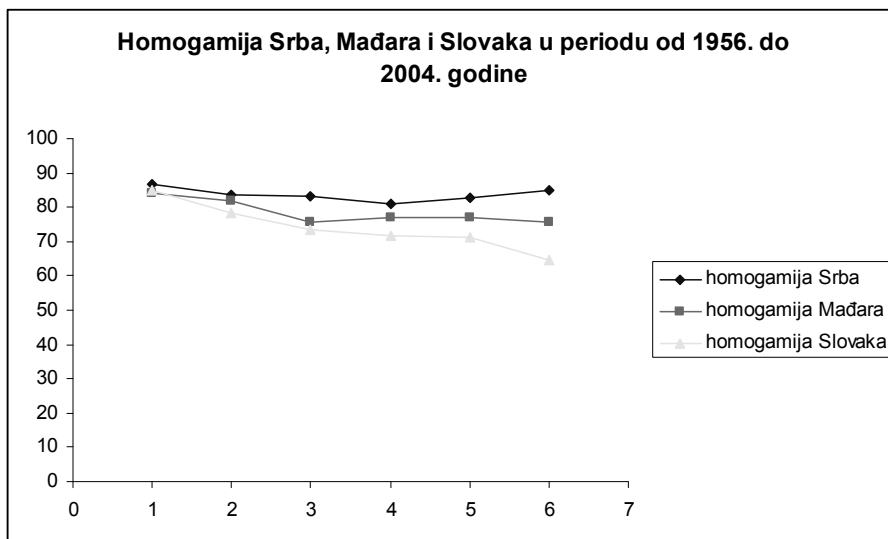
Na karakter asimilacije uticao je i način doseljavanja stanovnika Vojvodine (Sokolovska, 2010). Potpuno drugačije se ponašaju brojčano manje etničke grupe koje su se dobrovoljno naselile od brojčano većih, ili, recimo, izbeglica koji su se pod uticajem poslednjih ratova u okruženju doselile u Vojvodinu (Tripković, G. 2005). Razlike se uočavaju između doseljenih Srba i Srba-starosedelaca i one su čak izrazitije nego između Srba-starosedelaca i npr. Mađara, Slovaka, Hrvata itd.

Za naše objašnjenje prihvatljivo je Gordonovo tumačenje akulturacije kao procesa pri kojem se gube periferni, spoljašnji delovi etničkih kultura koji su proizvodi grupnog prilagođavanja na okruženje, a ne unutrašnje karakteristike (na primer, religija). Na osnovu Gordonove sheme mogućih ishoda manjinskih grupa, asimilaciju u Vojvodini odlikuje visoka kulturna i niska strukturalna asimilacija (merena brojem mešovitih brakova), tj. umerena ukupna asimilacija, nizak stepen konflikta i visok stepen pristupa društvenim nagradama. U 2006. godini na teritoriji Vojvodine sklopljeno je 8371 etnički

⁶ Rezultat anketnog istraživanja obavljenog 2002. godine na teritoriji Vojvodine realizovao je Odeak za sociologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu u okviru projekta „Sociološki aspekti multikulturalnosti i regionalizacije i njihov uticaj na razvoj Autonomne pokrajine Vojvodine i Republike Srbije” finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj (šire o uzorku kao i o pojedinim rezultatima istraživanja vidi: Sokolovska, 2007).

Valentina Sokolovska, *Linearni naspram multidimenzionalnog koncepta asimilacije homogamnih brakova* (ili 79,72%) i 2130 etnički heterogenih brakova (ili 20,28%). Posmatrana u vremenskom okviru od 1956. do 2004. godine, etnička homogamija na prostoru Vojvodine pokazuje jednu stabilnu strukturu, sa veoma malim oscilacijama. Homogamija Srba kreće se u intervalu od 86,7% (za period od 1956. do 1960. godine) do 84,8% (od 2001. do 2004. godine) i beleži apsolutno najmanje smanjenje, tj. interval varijacije iznosi 1,9% u odnosu na ostale etničke grupe. Kod Mađara se procenat sklopljenih homogamnih brakova kreće od 84,0% (1956-1960. godine) do 75,5% (2001-2004. godine), pa je interval varijacije u ovom slučaju 8,5%, dok se homogamija kod Slovaka kreće od 85,1% (od 1956. do 1960. godine) do 64,7% (od 2001. do 2004. godine), sa najvećim intervalom varijacije od 20,4% (grafikon 5).

Grafikon 1: *Struktura homogamnih brakova Srba, Mađara i Slovaka u periodu od 1956. do 2004. godine na teritoriji Vojvodine*⁷

Kada je u pitanju egalitarnost srpskog društva, onda ga možemo okarakterisati kao društvo korporativnog pluralizma, u kojem su etničke grupe formalno priznate, dok se političke nagrade dodeljuju na bazi brojčanih kvota utvrđenih na relativno brojčanoj snazi populacije.

Najizraženiji oblik asimilacije u Vojvodini je socioekonomska asimilacija izražena putem jednakosti postizanja položaja kojim se ublažavaju etnički

⁷ Grafikon urađen na osnovu podataka o sklopljenim brakovima na osnovu etničke pripadnosti supružnika iz Demografskih statistika Republičkog zavoda za statistiku.

ke razlike. Ova vrsta socioekonomske asimilacije preferira nivo obrazovanja, vrstu zanimanja i visinu dohotka kao faktore koji utiču na održavanje proseka ili izmeštanje na višu ili nižu društvenu lestvicu. Naša prethodna istraživanja pokazuju da niži srednji društveni slojevi u Vojvodini teže sklapanju brakova sa pripadnicima viših društvenih slojeva zbog promene sopstvenog društvenog položaja, kao i da su pripadnici nižih i viših društvenih slojeva skloniji da sklapanju brakove sa pripadnicima istog društvenog statusa (Marinković, 2006). Društvena pokretljivost uslovljena je najviše ekonomskim razvojem društva. Tako je u bogatijim društvima ona lakše izvodljiva, dok je u situacijama društveno-ekonomskih kriza teže ostvariva i skoro onemogućena.

Za razjašnjenje asimilacije u Vojvodini plodonosna je i razlika koju Ričard Alba pravi između akulturacije (usvajanja većinske kulture) i društvene ili strukturalne asimilacije (usvajanja primarnih odnosa, uključujući i mešovite brakove). Razlika je, smatra on, neophodna, jer akulturacija može da se javi i u odsustvu društvene asimilacije, ali između ova dva procesa postoji asimetričnost. Da bi osoba uopšte došla u primarni odnos sa osobom drugačijeg etničkog porekla neophodan je određeni stepen akulturacije, a primarni odnosi između pripadnika različitih etničkih grupa dovode u kontakt i njihove stavove i vrednosti, pa se time gubi i oslanjanje na sopstvenu etničku supkulturu, što podstiče akulturaciju.

Veza između akulturacije i asimilacije ima značajne posledice na identifikaciju etničkih supkultura, jer samo u procesu asimilacije pojedinci mogu da pronađu pripadnike različitih etničkih supkultura. Asimilacija se može pratiti putem informacija o poreklu pojedinca i njegovog bračnog partnera. Ova vrsta podataka ukazuje na društvene veze izvan etničke grupe. Primarne veze supružnika iz mešovitih brakova raznovrsnije su od veza onih koji potiču iz etnički homogenih brakova. Baveći se ovim problemom Alba pronalazi da su i etničke granice kod prvih manje upadljive.

Alba formuliše tri idealna tipa promena etničkih granica zasnovanih na smanjivanju društvene distance: prelaženje, zamagljivanje i pomeranje granica. Analiza mešovitih brakova (vidi Sokolovska, 2010) upravo je indikator zamagljivanja granica. Do zamagljivanja granica najverovatnije će doći smanjivanjem društvene distance usled mešovitih brakova, ukoliko se ne desi visok nivo imigracije koji revitalizuje etničke grupe.

Literatura:

1. Alba D. Richard (1978). Ethnic Networks and Tolerant Attitudes. *The Public Opinion Quarterly* 42(1): 1-16.

2. Alba, D. Richard (1999). Immigration and the American Realities of Assimilation and Multiculturalism. *Sociological Forum* 14(1): 3-25.
3. Alba, D. Richard & Victor, Nee (1997). Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. *International Migration Review* 31(4): 826-874.
4. Broom, Leonard & John, I. Kitsusea (1955). The Validation of Acculturation: a Condition to Ethnic Assimilation. *American Anthropologist* 57(1): 44-48.
5. Gans, J. Herbert (1997). Toward a Reconciliation of „Assimilation” and „Pluralism”: The Interplay of Acculturation and Ethnic Retention. *International Migration Review* 31(4): 875-892.
6. Gordon, M. Milton (1975). Toward a General Theory of Racial and Ethnic Group relations. In: Glazer Nathan and Daniel P. Moynihan (eds.) *Ethnicity. Theory and Experience*. London: Harvard University Press, pp. 84-110.
7. Grlica, Mirko (ur.) (2009). *Koliko se poznajemo. Iz istorije nacionalnih zajednica u Vojvodini*. Novi Sad: Izvršno veće AP Vojvodine.
8. Haralambos, Michael & Martin Holborn (2002 [1991]). *Sociologija. Teme i perspective*. Zagreb: Golden Marketing.
9. Hirsch, Walter (1942-1943). Assimilation as Concept and as Process. *Social Forces* 21(1): 35-39.
10. Malešević, Nikola (2004). *The Sociology of Ethnicity*. London - New Delhi: Thousand Oaks, SAGE Publications.
11. Marinković, Dušan (2006). Društvena distanca i društvena struktura u Vojvodini. U: Tripković, Milan (ur.) *Multikulturalna Vojvodina u evropskim integracijama*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, str. 185-205.
12. Merton, K. Robert (1972). Insiders and Outsiders: A Chapter in the Sociology of Knowledge. *The American Journal of Sociology* 78(1): 9-47.
13. Park, E. Robert (1924 [1914]). The Assimilation of Race. In: Park, E. Robert and Ernest, W. Burgess (eds.). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 756-762.
14. Park, E. Robert & Ernest W. Burgess (1924). Introduction. In: Park, E. Robert and Ernest, W. Burgess (eds.). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press, pp. 734-740.
15. Park E. Robert (1928). Human Migration and the Marginal Man. *The American Journal of Sociology* 33(6): 881-893.
16. Rumbaut, G. Ruben (1972). Assimilation and Its Discontents: Between Rhetoric and Reality. *International Migration Review* 31(4): 920-960.
17. Siegel, J. Bernard, Evon, Z. Vogt, James B. Watson & Leonard Broom (1954). Acculturation: An Exploratory Formulation. *American Anthropologist* 56: 973-1000.
18. Simons, E. Sarah (1901). Social Assimilation I. *The American Journal of Sociology* 6(6): 790-822.
19. Sokolovska, V. (2007). Sample and Select Findings of the Survey. In: Lazar, Žolt (ed.) *Vojvodina Amidst Multiculturality and Regionalization*. Novi Sad:

- Faculty of Philosophy, Department of Sociology: Mediterran Publishing, pp. 109-118.
20. Sokolovska, V. (2008). Jezik kao sredstvo negovanja etničkog identiteta. U: Škorić, M., V. Sokolovska i Ž. Lazar: *Tradicija, jezik, identitet*. Novi Sad: Filozofski fakultet: Mediterran Publishing, str. 59-88.
 21. Sokolovska, Valentina (2010). *Akulturaciona etničkih grupa u Vojvodini*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
 22. Spiro, E. Melford (1955). The Acculturation of American Ethnic Groups. *American Anthropologist* 57(6): 1240-1252.
 23. *Stanovništvo. Veroispovest, maternji jezik i nacionalna ili etnička pripadnost prema starosti i polu* (2003). Beograd: Republički zavod za statistiku.
 24. Teske, C. H. Raymond Jr. & Nelson H. Bardin (1924). Acculturation and Assimilation: a Clarification. *American Ethnologist* 1(2): 351-367.
 25. Thomas, William & Florian Znaniecki (1996 [1918-1920]). *The Polish Peasant in Europe and America. A Classic Work in Immigration History*. Illinois: University of Illinois Press.
 26. Tripković, Gordana (2005). Izbeglice – kulturni i socijalni izazov. *Sociološki pregled* 37(1-2): 33-45.
 27. Znaniecki, Florian (1952). *Modern Nationalities*. Urbana: The University of Illinois.

LINEAR AGAINST MULTIDIMENSIONAL CONCEPT OF ASSIMILATION

Summary: The paper examines the concept of assimilation in the context of two leading approaches in sociological theory: linear and multidimensional. The first approach to be considered is represented through the views and theoretical thought of the Chicago School of Sociology (and its Theories of Race and Ethnic Relations), while the second one relies on contemporary sociological theories developed in the second half of twentieth century. The second part deals with the operationalization of theoretical concepts of assimilation on the example of Vojvodina, on the basis of relevant data gathered and provided by Demographic statistics of the Statistical Office of Serbia, as well as on the basis of the results of empirical research developed at the Department for Sociology at the University of Novi Sad.

Key words: Sociological theory, Linear Concept of Assimilation, Multidimensional Concept of Assimilation, Vojvodina.